

VITA

KORTÁRSI TANÚVALLOMÁS KASSÁKRÓL

A cím is elárulja: nem irodalomtörténelmi tanulmányt szándékozom közzétenni, hanem tanúvallomást Kassák Lajos perében. Mert azóta, hogy az Érsekújvárról elindult vasmunkás Angyalföld nyomortanyáin, a Párizsba vezető koldusvándorutat szegélyező menhelyeken át, a munkásszervezeteken meg a Meteor artista-kávéház és a bohém-rezervátumi akvárium tenyészetén keresztül csapást vágva, megjelent a magyar irodalmi életben (és közéletben) — vádolják és védemezik ezt a magyar glóbuszon valóban egyszeri, meghökkenítő jelenséget. Igen, 1915 óta, ötvenöt esztendeje, folyik a vita e különleges alkotó személye, magatartása és műve körül. Az ellenkező előjelű túlzások és elfogultságok, tudatos és tudattalan torzítások már-már legendát teremtve, megnehezítették a tényeken alapuló elemzést, a valamennyire tárgyilagos ítéletet.

Hatodfél évtized előtt, amikor Kassák az első próbálgatásokat jelentő *Életsiratás* meg *Isten báránykái* után (egyik se versgyűjtemény) az *Éposz Wagner maszkjában* kötetével színre lépett, még csak megrökönyödés, meg-nem-értés fogadta. De ezt hamarosan gúny, szitok váltotta fel. Voltak évtizedek, amikor a mellőzöttséget, az irodalmi támadásokat a legkeményebb hatásági üldözés, elkobzás és börtön súlyosbította. Még tragikusabb volt, hogy eltorzított „szempontok” alapján, saját osztályának nevében, mondták ki rá egyes túlzók a kiközösítést, sőt elvakult dilettánsok (művészetben és politikában

azok) lapjukban Gapon pópához hasonlították, aki a nép árulója! Ez a justizmord régen, 40 éve történt, ám később, 1949-től, újabb ítélet sújtja. Nyolc esztendőn át egy könyve, egyetlen sora nem jelenthetett meg, süket csenddel akarták elnémítani.

Azt várhattuk volna, hogy miután a szektások ideje lejárt, most már végre Kassák ügyében is a józanul mérlegelők szava érvényesül, az ő művét is az őt megillető helyre teszik. Tanúi vagyunk azonban annak, hogy a vita, igaz, más hangon, de folytatódik. A régi rágalmak más formában, finomítottabb fogalmazásban — tovább jelentkeznek. Ugyanakkor olyan apologizálás is, amely sem a mű, sem az alkotó helyes értékeléséhez ugyancsak nem járul hozzá. Végül, miután a mester — sajnálatosan — eltávozott s az életmű immár befejezve áll előttünk, azt reméltük, elcsitul a harci zaj, a személyes ellenszenv vagy rokonszenv töltésű, efemer értékű állásfoglalások eltűnnek és bekövetkezik az igazságos clemzés. Három év telt el a költő halála óta, de ezt az *egész* újkori magyar irodalom helyes értékelése szempontjából fontos vizsgálatot a szakmabeliek nem végezték el. Mivel még mindig fennáll és ferde vagy bizonytalan választ kap a „Kassák-kérdés”, belekontárkodom az irodalomtörténészek dolgába és fényt irányítok néhány olyan tényre, amely eddig homályban maradt, így talán hozzásegítek az *egész* világosabb megítéléséhez.

Thomas Mann-nal együtt azt vallom, hogy a költő élete és műve „oly mélységesen egy, hogy szorosán véve csak az egyiket kell megnevezni és a műről, mint az életéről, s az életéről, mint a művéről lehetne beszélni”. (A *Lotte in Weimar*-ban mondja ezt, Goethével kapcsolatban.) Ez végletesen érvényes Kassákra is. Nem érti, nem értheti meg Kassák költészetét az, aki nem ismeri életét, emberi fejlődését. Társadalmilag értéket alig jelentő, steril esztétizálás, ha úgy ítélkezünk egy műről, hogy nem vizsgáljuk meg létrejöttének körülményeit, a kort, a társadalmat, amelyben keletkezett. Milyen ítések vagyunk, ha véleményünk kimondása előtt a *Bűn és bűnhődés* mellé nem olvassuk el Dosztojevszkij életének lapjait, a *Buddenbrook* vagy

a *Vardzshegy* megértéséhez szükséges ismerni Thomas Mann lübecki családjának fejlődéstörténetét. A kort és környezetet, amely Kassák Lajost szülte, amelyből ez a konok, szívós, makacs indulatú iparoslegény minden akadály ellenére továbblépett, kemény vasszerszámmal, eltökélt mozgalmi szervezkedéssel, végül tüskés, látványosan kidobott, salakot is sodró szavakkal — nos, a kiindulópontot és azt, miként lett az auto-didaktából az ország egyik legműveltebb, minden művészetben, a szellem minden területén otthonos alkotója, ítéseink talán nem értik meg, nem érzik át, mindenesetre kevésbé veszik figyelembe. Ugyancsak nem veszik figyelembe, legtöbbjük nem hangsúlyozza, hogy a költő milyen töményen ellenséges közegben dolgozott és nem csekély eredményeit nem a *legkisebb*, hanem a *legnagyobb* ellenállással szemben érte el. Fontos az esztétikai mérce. Ám amikor megvizsgáljuk, milyen értékű és hatású művek születtek például költészetének első periódusában, akkor arról sem feledkezhetünk meg, hogy a költő számkivetettsége majdnem két évtizedig tartott — ha mindent egybevetünk, még tovább — hogy hat és fél éves külső, majd évtizedes belső emigrációja idején *ötven éves koráig*, nem akadt magyarországi kiadó, *aki verseit megjelentette volna!* Ötven esztendő, húsz prózai kötete jelent már meg, önéletrajzának (*Egy ember élete*) erejét, jelentőségét még ellenfelei, ellenségei is elismerik, de a harminc év óta publikáló költő kötetére nem akad hazájában kiadó. (Az 1939-ben megjelent *Fűjjad csak furulyádat*, meg az 1941-es *Szombat este* háromszáz-háromszáz számozott példányban jött ki a nyomdából, könyvárusi forgalomba nem került.) Egy életművet, amely ilyen kivetettség ellenére született meg, nem lehet mérlegre tenni a heroikus erőfeszítés, a konok elhivatottságtudat számbavétele nélkül. (Az *Egy ember életét* 1924-ben kezdte írni Bécsben, nyomasztó nyomorban, a kvártélyos néni konyhájában, meg kávéházak eldugott sarkában. Már maga az is rendhagyó eset, hogy egy harminchét éves férfi önéletrajzot ír. Még izgalmasabb, nehezebb vállalkozás volt — majdnem olyan súlyos akadályokkal kellett megbirkóznia, mint az életben,

amelyről szól —, hogy szinte elzárva a publikálás lehetőségétől valaki neki mert vágni egy ilyen hatalmas munkának. Ez még jobban emeli a teljesítmény értékét.)

Igaz, az első időkben a költő erőfeszítését alátámasztották, táplálták a külföldi — különösen a húszas években világszerte jelentkező — hasonlóan a művészi forradalmat propagáló irányzatok, e csoportok szolidaritása. Horthyék Magyarországa a társadalmi fejlődés visszavetésének kiegészítéséül a szellemi életet is a poshadt provincializmusba szorította vissza. Amikor a fehérterror Pekár, meg Gyula deák vitézkötésének színvonalára kényszerítette a magyar irodalmat, csak alig néhányan a haladó művészek közül, akik a század elején Ady mellett, a *Nyugat* körül szembenálltak a retrográd áramlatokkal, kísérelték meg jelbeszéddel, allegóriákkal jelt adni régi magukról. Ebben a nehéz korszakban, amikor Magyarországon teljes a politikai, társadalmi és szellemi elsötétítés, mer Kassák — a határon túl — tovább, előre lépni. Már az emigráció előtt is propagálta (lapjában, a *MÁ*-ban), sűrűn közölte a külföldi újító művészek alkotásait és maga is új és új módon próbálta magát kifejezni. Soha magyar művészcsoport — elsősorban a legszámottevőbb, a legtehetségesebb, a vezető: Kassák — nem tartott olyan szoros kapcsolatot a külföld haladó művészeti irányzataival, mint a *MA* körül tevékenykedők. Soha magyar művész a külföld forradalmi művészei előtt olyan ismert és elismert nem volt, mint a húszas években Kassák Lajos. De csak a felületes szemlélő állíthatja: Kassák ezt az elismerést azzal szerezte meg, hogy valamilyen iskola növendékei közé állt be. Nem utánozta szolgai módon azokat az újítókat, akikkel rokonságot érzett, de a külföldi mozgalmak hasonló módon kísérleteztek, mint Kassák. Úgy tekintették őt, mint aki szintén megértette az akkori idők követeléseit. Érthetetlen, mire alapítja Radnóti Sándor, az *Irodalomtörténet* 1969/4. számában, Kassák Lajossal kapcsolatban a pejoratív kérdést „A magyar provincializmusból ki lehet-e törni a provincializmussal való költői leszámolás nélkül?”. Hiszen Kassák akkori költészete legélesebb tiltakozás volt a magyar

irodalom provincializmusba kényszerítettése ellen! Talán felesleges, hogy kortársakat idézzek, de egyetlenegynek néhány mondatát ideírom. Olyanét, aki munkásságában távol állt és személyes vonatkozásban is aligha rokonszenvezett Kassákkal. Balázs Béla Kassák hatvanadik születésnapján így írt: „Kassák Lajos első megjelenése óta nemcsak *Valaki* volt a magyar irodalomban, hanem képviselt is *valamit*. Sajátos és új volt hangja és vele a magyar költészet kórusába *új szólam*, *egy nyugatról áthangzó európai szólam lépett be*. (Kiemelések B. B.-tól.) Mióta van magyar líra, szinte minden emberöltőben elzengett ilyen új európai szólam, benne valamelyik költőnkön keresztül és nem engedte, hogy poézisünk elvidékieződve, kihulljon a nagy európai együttelésből. Kultúrhistóriáinkban döntő fontossága volt azoknak az íróknak, akik nem engedték, hogy a magyar szellem fogalma holmi inzulán bennszülött törzs monoinán babonájává kövesedjék. Ilyen szerepe volt Kassák Lajosnak is felléptekor. Történelmi szerepe. Nem hiszem, hogy művészről fontosabbat mondani lehet.” (Kassák hatvanadik születésnapjára, 1947. március 21-én megjelent kiadvány. Szerk.; N. J. 9. o.) Később Kassák túljutott a stílus-kísérleteken és a tényt, hogy az akkor meghökkentő „értetlenségek”-et, „izmusokat” elhagyta, egyesek diadallal úgy magyarázták, és még ma is úgy magyarázzák, hogy „belátta tévedését, és visszatért a tradicionális formákhoz”. Mások viszont a későbbi szakaszt a „művészi forradalom elárulásának, megalkuvó kompromisszumnak, klasszicizmusnak” kiáltják ki. Nem hiszem, hogy bármelyiküknek is igaza lenne. Kassák e vádakra azzal válaszolt, hogy ő a kísérletezésekből olyan eredményeket szűrt le, amelyek anélkül soha nem jöhettek volna létre. Ugyanúgy, ahogy a külföldi formabontók közül „a valóban alkotásra hivatottak, átléptem az irányzatok határvonalain, s költészetemben az iskolák céljai eszközzé és módsszerekké alakultak át egy magasabbrendű egyetemes művészi kifejezés érdekében”. (Kassák Lajos: *Hatvan év*, Singer és Wolfner 1947. 7–8.) Akárhogy is, Kassák erőfeszítései, amelyekkel egy egész nemzet irodalma helyett — dehogysis a meg-

bízásából, de kiátkozva, kiközösítve — lépést akart és tudott tartani az akkori leghaladóbb, legemberibb európai művészekkel (az útkeresések egyformán jelentkeztek a nyugati és keleti országokban, pl. a francia és a szovjet irodalomban) csak elismerést érdemelnek. Voltak kisiklásai, túlzásai, ám végeredményben nem tokosodott be, törekvése nehéz szolgálat is volt a nemzeti kultúra felemelésének érdekében. Hogy akkor, azokban az évtizedekben, itthon, az ellenforradalmi légkörben ezt nem ismerték el, az érthető. Ám meghökkenítő és lehangoló, hogy még mostanában is akadt magyar író, aki azzal vádolta, hogy „elszakadt a magyar nemzettől”. Kassák már nem védekezhet a halála után elhangzott nevetséges vád ellen, de mindenki, aki valamennyire világosan lát — függetlenül a megbecsülés mértékétől — tudja, hogy Kassák Lajos műve fontos része az egyetemes magyar szellemi életnek. Az irányzatok, a mozgalmak, amelyeket Kassák teremtett, és vezetett, rengeteget adtak a magyar haladó művészetnek, kultúrának.

Ami a „nemzetietlenséget” illeti, minden jelentős magyar költővel kapcsolatban hangoztatták ezt a vádat. Ady életében és halála után még évtizedekig ezt ismételtette az értetlenek (korlátolt acsarkodók) kórusa! De még Petőfi ellen is! 1847-ben összegyűjtött költeményeinek megjelenésekor Pulszky így írt bírálatában. Petőfi olyan ábrándról dalol, „melyért azok szoktak küzdeni, kiknek a hazáról és nemzeti-ségről tiszta fogalmuk nincs”.

Amikor Kassák művészetének jelentőségéről beszélünk, azt is meg kell állapítani — ha egyes irodalomtörténészek ezt furcsa módon nem is tartják fontosnak —, hogy alig akadt kiemelkedő magyar író, aki az első háború utáni évtizedekben ne került volna hosszabb vagy rövideb időre Kassák hatása alá. Hogy később kiléptek vonzköréből, ez igaz. De ki meri állítani, hogy nem jelentett nyereséget, új színeket a rövidebb vagy hosszabb ideig tartó kapcsolódás. (Pl. Babitsnál, Kosztolányinál, József Attilánál, Illyésnél stb.) Külön kellene szólnunk arról, hogy a szocialista kultúrmozgalmakat mennyire segí-

tették a Kassák-vezette csoportok. De ez kívülesik a mostani vizsgálódásunk területén.

Ne essünk túlzásba. Kétségtelen, hogy Kassák művészetének hatása Magyarországon sokkal kisebb, mint az országon kívül.

1926 végén tért vissza az emigrációból. A kis példányszámban megjelenő lapjaiban publikált verseknek és cikkeknek, meg az 1926-ban Budapesten nyomtatott, saját kiadásában napvilágot látott reprezentatív kötetének (*Tisztaság könyve*) hatósugara nagyon korlátozott. Később ugyan — miként már mondtuk — regényei, elsősorban önéletrajza, széles visszhangot keltenek, vitát provokálnak, de az új utakat kereső törekvéseket képviselő lírája azokban az évtizedekben a magyar közönség túlnyomó része előtt homályban marad. Az irodalmi kritika sem vesz tudomást róla, ha igen, lekezelésben részesíti, „bohóckodás, éretlen extravagancia mindez”. Annak, hogy e költészetet előbb határon kívüli, majd belső emigrációba kényszerítik, keserves következményeit még ma is tapasztalhatjuk. Az akkori kizorításra rátromfolt ötvenes éveink első felének más töltésű elzárkózása. Ez együtt, reakcióként, olyan éhséget teremtett, kíváncsiságot és érdeklődést, főleg az ifjúságban, hogy erről az oldalról az utolsó évtizedben *mindent*, ami avantgard címkével jelentkezik, vívmányként, értékként üdvözölnek. Mivel évtizedekig el voltak zárva az igazi értékektől, hiányzik az élmény, nincs nemes tradíció, most nem tudnak különbséget tenni csinálmány és alkotás között. Ezért lehetséges, hogy mindazt, amit Kassák a művészetben próbált, azt ma, sokszor jóhiszeműen, nem is ritkán, úgy ismétlik meg, hogy az egykor forradalmi, korszerű, most mint a sznobizmus retrográd sematizmusa jelentkezik. Ez — még akkor is, ha a szándék más — kárára van az új társadalmi tudat kialakításának. Azok viszont, akik manapság valóban egyénit alkotó avantgard fiatalok, akiknek munkájában nem az utánézés dominál, azok korszerűsége társadalmilag is a haladást szolgálja.

Kassák avantgardizmusa, az általa képviselt, megteremtett szocialista művészet, a társadalom forradalmi átalakításának, a

kollektív életszemléletnek a támogatása. Magától értetődik, hogy ez a magyar és a nemzetközi forradalmi mozgalmak viharzása, nagy sikerei idején jut a legpregnansabbban kifejezésre. De még a Tanácsköztársaság elbukása utáni költészete — s egyéb társadalmi tevékenysége is — a forradalom igenlése, a gyászolásában is. Igaz, hogy a súlyos vereségek, megroppanások és hibák, a nagy apály (1933—1944) idején kimutatható Kassák letörése, botladozása, sőt szkepticizmusa is. De vajon nem tapasztalható-e hasonló, mélyebb vagy kevésbé mélyreható megtorpanás e nehéz korszakban majdnem minden, a haladó, a forradalmi mozgalmakhoz közel álló művésznél? Vajon a mi József Attilánk — akinek művét korunk forradalmi költészetének csúcsaként ismerjük el, és méltán — tragédiájának egyik főoka nem a társadalom és benne a forradalmi mozgalmak válsága-e? Mindez nem jelenti azt, hogy akár Kassák vagy József Attila felívelését és megrendülését *csak* a külső események számlájára írhatnánk. Korántsem csupán ez álláspont alátámasztására, hanem egyéb érdemes és értékes megállapításai kedvéért idézek Lukács György nyilatkozatából, amellyel 1947-ben a hatvanéves K. L.-t üdvözölte: „... Nem tekintem sem Gorkijt, sem Kassákot a történelmi körülmények pusztá »produktumának«; tudom, hogy a legegényibb jellemvonásoknak mekkora szerepük van egy sors kialakulásában. De azt is tudom hogy Gorkij nem lehetett volna azzá, amivé lett az 1905-ös és 1917-es forradalmak bolsevik vezetése nélkül és Kassák fejlődését döntően befolyásolták 1918/19 és az azt követő idők objektív és szubjektív tényezői. Aki Kassák történelmi helyét a magyar irodalomban helyesen akarja látni, annak látnia kell, hogy a kezdet forradalmi szárnycsattogása nem a forradalom viharadarának eljöttét jelezte (mint József Attilánál); annak látnia kell, hogy a kultúrában és művészetben magasrendű kassáki életmű azok életének, életproblémáinak tükröződése, formátnyerése, akik az ellenforradalmi korszakot emberi és szellemi tönkremenetel nélkül átvészelték. Ez nem kevés...”

Az a Lukács György írt így a hatvanéves Kassákról, aki

ismételten, főleg a húszas években, a harmincas évek elején, a proletkult túlzásainak idején, ismételten élesen bírálta, támadta a költőt — szerintünk nem mindig elfogultság nélkül —, oly érveléssel, amit ma már aligha ismer el mindenben helyesnek. Ebben az idézett, a költő jelentőségét is elismerő állásfoglalásban van ugyan fenntartás, de a Kassák-mű megítélésében sokkal előbbre volnánk, ha az elmúlt húsz év alatt legalább ebből a Lukács György által megfogalmazott alaptól indultak volna ki. De — kevéssel a fenti nyilatkozat elhangzása után — a politikai megmerevedéssel egyidőben, a dogmatizmus légkörében Kassák megítélésében visszatértek a húszas évek kiátkozásához, a boszorkényüldözéshez. Ezek a majdnemhogy vérvádszerű „értékelések” látszólag új és új fogalmazásban máig is ismételten visszatérnek. Most az *Irodalomtörténet* hasábjain Radnóti Sándor kétségbevonja, hogy Kassák a munkásság költője volt, ugyancsak azt is, hogy a forradalom költője. E pejoratív, kategorikusan értékelő ítéletet négy-öt verstördékidézettel (valamennyi a költő indulásának első éveiből származik) próbálja alátámasztani. Rendkívül önkényes módszer, mert ha például a *Mesteremberekből* az idézetet nem zárja le ott, ahol lezárja, hanem folytatja ezekkel a sorokkal:

... Új színeket keverünk s a tenger alá új kábeleket húzunk
és megejtjük az érett, pártalan asszonyokat, hogy új
fajtat dajkáljon a föld
örüljenek az új költők, akik az idő új arcát éneklük
előttünk:

*Rómában, Párizsban, Moszkvában,
Berlinben, Londonban és Budapesten.*

akkor mindjárt kiderül, hogy itt nemcsak gazdasági-technikai fejlődésről van szó — ahogyan Radnóti állítja —, és nem is a költő felülhelyezése a mozgalom és a nép fölé, hiszen a költőknek örülniük kell, hogy a munkások, mesteremberek előtt az élet új arcát éneklük.

A tények megcáfolják Radnótinak azt az állítását, hogy „Kassák nem jut el a munkásság és a munkásmozgalom önkri-

tikájához”. Bizonyításul Radnóti itt is olyan versekből idéz, amelyeket még a magyar, de az orosz forradalmak előtt, a pályája elején álló költő írt. E kezdeti versekből kiindulva Radnóti e mennyiségben is hatalmas, több mint félszázadon át — lehet, hogy váltakozó erejű, de kétségtelenül új és új színeket mutató — el nem apadó életművet summázva „önbírálat nélküli” jelzővel illeti. (Az egész dolgozat címe: *Költészet — önbírálat nélkül.*) Az igazság ezzel szemben az, hogy Kassák éppen azzal hívta ki egyes hivatalos — félhivatalos pártszervek, csoportok, gyakran ellenségeskedésig fokozódó (és a költőt eltaszító) támadását, hogy elméleti cikkeiben élesen bírálta az akkori munkásmozgalmi taktikát. Elkeseredett aggodalommal, feldúltan és sebzetten, a sebzett világban sokszor túlzott, de mint a munkásmozgalom résztvevője emelt szót, így hát ha szertelen és többször igaztalan volt is, de önkritikus. Az „önbírálat nélküli”-i szemrehányást talán inkább azok címére kellene adressálni, akik Kassák hatalmas életművét évtizedeken át elutasították, elhallgatták, kiátkozták ideológiai balfogásai ürügyén és igazságtalanságukat mindedig nem látták be. (Vajon Balzac polgári realista regényeit, remekeit elutasítjuk-e, mert egyébként royalista elveket vallott? Vajon Dosztojevszkij alkotásai nem járultak-e hozzá az orosz lélek forradalmasításához, az orosz óriás miszticiznusa ellenére? Vajon Lenin úgy lépett-e fel Gorkijjal szemben, amikor az a szovjet uralom legnehezebb első éveiben tiltakozásul emigrációba ment, ahogyan Kassákkal szemben léptek fel? És folytathatnók.)

Radnóti felmelegíti a régi vádat, legendát, hogy Kassák szkepszise a politikai cselekvés-formákkal szemben a költő fellépésétől kezdve adott volt. Odáig megy, hogy ezt állítja: „Tévedés volna azt hinni, hogy ez a forradalom letörése utáni kassáki magatartásnak jogosulatlan visszavetítése egy korábbi korszakra. A döntő élmény az ifjúproletár proletárköltővé és proletárértelmiségivé fejlődésének hőskorából való, a csalódás a bürokratikus szociáldemokrata pártpolitikában.” Nos, Kassák versei, művészi tevékenysége, magatartása e „korábbi korszak”-ban nem mutat semmiféle szkepszist a „politikai cselek-

vés-formák”-kal szemben. Vagy talán Radnóti arra céloz, hogy ifjú költőnk verseiben ez időben a politikai alkudozások helyett a lázadás, a forradalom, a tömegek felkelése, akciója, tüntetése szerepel? De hiszen ebben az időben a háborútól megiszonyodott Magyarországon és Európában ez volt a politika! Kassák hamis politikai következtetései a már említett tragikus forradalmi apály, a munkásmozgalom vereségei és átmeneti súlyos hibái idejére (1933–44) jellemzőek. Bár ekkor is igyekezett beleszólni a politikába, ideológiai cikkeiben, vitáiban sokszor hamis megoldásokat javasolt. De még ebben az egész Európában egyre nyomasztóbb korszakban sem hirdeti művészetében a politikanélküli forradalmat.

Előzőleg pedig, az első válság idején, a diktatúra bukása után, a *Máglyák énekelnekben*, az emigrációban írt „számozott versek”-ben, *A ló meghal, ...-ban*, a már említett *Tisztaság* könyvében megint csak a társadalomban élő ember kiált, szenved, tiltakozik, formailag is szétrúgja a volt rendet, látszólag rendetlenséget hoz helyette. De a forradalom—olykor átmeneti lázadással keverten — teremti meg a rendetlenséget, hogy utána a még használható elemekből megformálja az új formát. A szocialista ember élményanyagából alkotja műalkotását. Akkoriban szokatlan volt, hogy világnézetét nem szólamokban fejezi ki, de ma talán már mégsem lehet ezért megbélyegezni.

Az emigrációból való hazatérése első napjától — akármilyen kis körben is — beleszól a közösség dolgaiba, politizál. Turóczi Trostler József így ír egy negyven év előtti bírálatában: „Kassák egy polgári rétegen inneni világból érkezett az irodalomba, elfogulatlanul, frissen, úgyszólván minden distanciatudat nélkül, nem vehette hasznát sem a funkcióját vesztett polgári, sem a formája szerint polgári, s csak tartalma szerint szocialista költészetnek.” De művei mellett, amelyeket a hagyományos, igenis polgári kifejezésformákhoz ragaszkodó hivatalos pártszakértők nem találtak eléggé politikusnak, az általa szerkesztett lapokban világosan és határozottan állást foglal az aktuális politikában is. Olyannyira, hogy a Horthy-rendszer szigorúan észreveszi. Az általa szerkesztett *Munka*

1932 júliusi számában a következő bejelentés olvasható: „Közöljük olvasóinkkal, hogy lapunk szerkesztői és munkatársai ellen lázítás, társadalmi rend elleni izgatás stb. címén jelenleg kilenc sajtóper van folyamatban. Mikor mi ezt, a helyzetnek megfelelően, minden kommentár nélkül leszögezzük, kérjük olvasóinkat, hogy a mai súlyos társadalmi és gazdasági helyzetben és szolidaritással álljanak mellettünk.”

Nincs helyem arra, hogy sorra vegyem mindazt a tévhitet, amit Kassák munkásságával kapcsolatban az elmúlt évtizedekben dogmává, nem vitatható babonává vastagítottak. Még egyszer hangsúlyozom, hogy a tragikus forradalmi apály idején (1933–44) költőnknek voltak hamis politikai következtetései. De művészetében sem akkor, sem később nem állt az ellenséges táborba. Amikor pedig a történelmi katasztrófából végre kezdtünk magunkhoz térni és egy rövid időre a költő körül is enyhül a légkör, bizakodó, a közönséggel szolidáris művek egész sora születik. Csak találomra írok ide néhány verscímet, a *Hatvan év* (1947) meg a *Válogatott versek* (1956) kötetből: *Ünnepi vigasztaló*, *Üzenünk egymásnak*, *Őszi vándorlás körbe-körbe*, *Bizalmas*, *Visszapillantás*, *Még egyszer*, *Tavaszi áradás*, *Óda 1948*, *Köszöntő*, *A kert varázslata*, *Napjaink margójára*, *Virrasztó*, *Árnyékba került rózsák*, *Kíséretül*, *Trombitaszó*, *Magunk dolgáról*, *Munkássereg*.

Képtelen állítás, hogy Kassák nem volt a munkásság írója, mert konfliktusba, legalább is tisztázatlan viszonyba került a forradalmi mozgalom művészreprezentánsaival és részben céljaival. Valóban ez fosztana meg valakit a rangtól, hogy a munkásság írója? És vajon nem kellene-e tisztázni, hogy mai, tisztázottabb mértékkel mérve az akkori „művészreprezentánsok” nem tévedtek-e egyben-másban? Ezenkívül: egyetlen munkásosztály, így a magyar sem homogén. Elsősorban ideológiája, világszemlélete nem az. Forradalmi élcsapata a szocializmusért küzd, küzdött és ennek első tudatos költője — itt ezen a tájon — vitathatatlanul Kassák. De azoké is, akik a század első évtizedeiben a társadalmat átformálni akaró, feltörekvő munkásság oldalára léptek. Tehát az egész társadalom forradalmi

erőinek nevében mondja ki az „Új idők új dalait”. Ez pályájának első évtizedére, úgy gondolom, első két évtizedére is érvényes. Akkor is, ha a hivatalos „művészrepresentánsok” (sajnos nemcsak a Horthy-féle politika és a szociáldemokrata bürokraták), vonakodtak jóváhagyni azt az értékelést. A vonakodás egyre inkább tarthatatlanná válik. A hamis ítéлкеzést annakidején József Attila is tragikusan megszenvedte. Az ő költészetének, méginkább forradalmi voltának elismerése a „hivatalos representánsok részéről” szintén nem történt meg valami gyorsan. Hiszen Révai József Ady Endre halálának 27. évfordulójára írt cikkében ez áll: „De a szó igaz értelmében *forradalmi* (R. J. kiemlése) költője a magyar népnek csak kettő van: Petőfi Sándor és Ady Endre.” (Révai J.: *Irodalmi tanulmányok* — Szikra 1950. 227.) Tehát 13 évvel Szárszó után még nem ismerték el József Attila költészetének forradalmi voltát. Reméljük, hogy bár Kassák maga is hozzájárult a nem kedvező ítéletekhez, át nem gondolt vaskos mozgalmi megállapításaival, makacs fogalmazásokkal, rehabilitálása mégsem tart majd oly soká, mint nagy költőtársáé. Különösen, ha azt látjuk, hogy más írók, költők, akik megingásukban az ellenséges nacionalista, fajvédő, Hitler-barát oldalra álltak (Kodolányi, Szabó Lőrinc stb.), sokkal előbb bűnbocsánatot nyertek, Kassák viszont, aki soha áruló, legfeljebb ilyen-olyan kérdésben átmenetileg eretnek volt, még mindig a vádlottak padján ül.

Még egy vádpont van ebben a konstruált vádiratban: a szkepticizmus. Természetes, hogy korai költészetében, félszázaddal ezelőtt, voltak forradalmi illúziói, fentebb már említettük, hogy az arra a korra jellemző lázadás is jelentkezett. Azt azonban csak irodalmon kívüli érvekkel lehet bizonyítani, hogy ugyanakkor „elhúzódott az együttműködéstől... a szkepszis nevében”. Az 1920-as években, a 30-as évek elején írt verseinek többségében akkor is a forradalom igenlése él, amikor sokasodnak a mártírok. Érthető módon átkozódva sirat, ez dominál, de nem a kétségbeesés. Amikor a „máglyák énekelnek”, akkor nem kívánhatjátok, hogy a költő öröm-

tüzeket gyűjtson. A pátosz uralkodik, ma másképp szól a forradalmár költő, mint ahogyan a mai mozgalmi ember is másként viszi a harcot, mint akut forradalmi helyzetben 50 vagy 30 év előtt. Kassák költészete mindenkor elkötelezett, hatvan vagy hetven éves korában másképpen az, miként pályájának első idejében. Költészete lehiggadt, monumentálisá érlelődött, a mély, intenzív szavak továbbra is maradandó értékűek. Tán első pillanatban a szem színtelennek látja, de belülről a lélek kihallja a modulációt, a közösségben élő emberhez szóló emelkedett dallamot. A lángok nem csapnak magasra, de a fény bevilágítja az emberi tájat, ha kitekintünk versei ablakán. Kétségtelen, hogy fiatalkori művészetéhez viszonyítva most nem az indulat, hanem a mesterségbeli tökély, a bölcs hang mellett feltűnik a befeléfordulás, a szigorú, díszítés nélküli nemes forma bizonyos monotóniája. Ám így is mesteri alkotások és a jelenségek lényegét, művészetének érett változatát adja. Az ifjú Kassák a külső események felfelé ívelését követte művészetében. A meglett költő világának megrázkódtatását. Soha nem mutatott híg optimizmust, költészetének lényegével mutatta meg az ember forradalmi átalakulását. A végső, alkonyati, látszólag „középhangra” épült költészetével (nem emeli fel a hangját és nem vastagítja basszusra) a fogékony olvasót most is foglyul ejti. Egy nagy élet ajándékát kapjuk. A költő kötelességének érzi, hogy mindent, amit egy hosszú, harcos, keserves életben begyűjtött, minden tapasztalatot, olvasmányt, benyomást, lélektant, marxizmust, álmatlansággal belesűrítson művészetébe. Van idő, amikor szkeptikus, kételkedő, vizsgálódó, nem rohamozza meg a csúcsokat, mint egy félszázada, de vajon Ady vagy József Attila nem voltak nehéz korban, üldözöttek, az árnyékok idején ugyancsak pesszimista? „Még Petőfiben is felüti fejét itt-ott 48 előtt ez a hagyományos magyar költői pesszimizmus . . .” — írja Révai József (i. m. 238.).

Nem, költőnk már nem rohamoz meg csúcsokat, mert már felért oda. És az olykor clégikus hangú, csendes, meghitt beszélgetésekben, az őszi sétákban a költő változott hangon,

de fenntartja folytonosságát a munkáséletnek, gyakran fel is idézi, élénk varázsolja egykori képeit. De ez „több, mint bukolikus idill, könnyűsúlyú, történetietlen privatizálás”, ahogyan ezt helyesen Fülöp László írja, Radnóti ellen érvelve (*Irodalomtörténet* — 1969/4.). Tompítottabbak a színek, az ifjúkori ábrándok nem teljeseztek be ragyogva, ám a költő otthonos közege a valóság ugyanúgy, mint az álom. Ahogy egyinás után következnek a sorok, lépésről-lépésre, körbevisz bennünket végtelen birodalmában.

Kassák költészete, életműve a legteljesebb, emberért küzdő embert fejezi ki. E nagy egyéniséget, a sokoldalú, élete utolsó pillanatáig harcoló makacs alkotót, ereje, műveinek egyedi volta, forradalmi újsága, költészetünk legelső vonalába állítja. Az utána következő nemzedékek jobban sáfárkodjanak e kincssel, mint kortársai.

NÁDASS JÓZSEF

ELVEK, FRONTOK, NEMZEDÉKEK

Komlós Aladár szép és fontos, vallomás-szerű tanulmányában¹ azt a benyomást kelti, hogy az első világháború végén fellépett magyar irodalmi nemzedékek központi kérdése a húszas években az *avantgard pro és kontra* volt; csak a harmincas években ugrott ki az, amit *népies-urbánus ellentétnek* neveznek, sőt a harmincas éveknek is második fele volt az, amelyben ez az ellentét leginkább kiéleződött: „1936-ban (írja Komlós) a két front már szervezett formát is ölt a *Válasz*, illetve *Szép Szó* c. folyóiratokban, a népiek, illetve urbánusok lapjaiban”.

Az „avantgard” megemlékezéshez alig van hozzászólnivalóm, legföljebb, hogy szeretnék róla többet olvasni, Komlóstól is, mástól is. Én sohasem voltam „maista”, de Kassákot mindig tiszteltem s ma megilletődött és nosztalgikus hódolattal

¹ *A második nemzedék útja* — It 1969/3. sz.